

Power and Translational Action; A Critical Analysis of the Reproduction of Qasem Amin's Thoughts in the Translatum-Action Dialectics

Akram Madani

Ph.D. Candidate in Arabic Translation Studies, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Tehran, Iran

Sa'dollah Homayouni*

Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Tehran, Iran

Masoud Fekri

Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Tehran, Iran

Javad Asghari

Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Tehran, Iran

Abstract

Qasim Amin, the Egyptian reformer philosopher, examined women's issues—specifically the topic of veiling in Egyptian society—in his

---

* Corresponding Author: homayouni84@ut.ac.ir

How to Cite: Madani, A., Homayouni, S., Fekri, M., and Asghari, J. (2025). Power and Translational Action; A Critical Analysis of the Reproduction of Qasem Amin's Thoughts in the Translatum-Action Dialectics. *Translation Researches in the Arabic Language and Literature*, 14 (31), 333-363. doi: [10.22054/rctall.2025.82835.1761](https://doi.org/10.22054/rctall.2025.82835.1761)

two publications, *Tahrir al-Mar'a* and *Al-Mar'a al-Jadida*. These works were translated during the reign of Reza Shah Pahlavi I under the directive of the governing authority. Amin aimed to contest prevailing notions of veiling by reinterpreting Islamic jurisprudence, with the objective of reconstructing and institutionalizing novel social norms. This study utilizes Teun van Dijk's Critical Discourse Analysis to investigate the correlation between social occurrences and discursive propositions as actions, while also assessing the translations of Amin's works as translational actions within the theoretical framework of Skopos theory. The findings reveal that at the syntagmatic level, diverse types of signification—including alterations in linguistic patterns, omissions, notable additions, and changes in modality—were identified in relation to the source text. Selection processes were apparent in the choice of language, terminology, and linguistic structures, indicating semantic differences from the original text. The tactics of meaning and selection in the translated texts served to replicate sanctioned information, bolster ideologically endorsed beliefs, and foster attitudes, norms, and values consistent with state authority and hegemonic goals. This approach specifically legitimized the unveiling law and institutionalized it as a legal norm within society.

Keywords: Qasim Amin, Power, Translational Action, Critical Discourse Analysis, Skopos.

Introduction

The works of Qasim Amin distinctly represent a reformist viewpoint and propose an alternate framework for tackling women's issues within the Islam/West dichotomy. He develops a dynamic and performative narrative centered on fundamental topics such as veiling, education, marriage, and divorce within Egyptian society. Notwithstanding its resistance to dominant epistemic and cultural frameworks, this discourse has significantly included cultural agents, mobilizing half of Egyptian society—namely women—as primary

participants in this socio-cultural domain and establishing them as agents of change.

Ahmad Mohazab's Persian translation of Amin's works arose under the unique political and social context of pre-revolutionary Iran. This study investigates the translation of Amin's writings in Iran as a translatum, utilizing Van Dijk's cognitive-social theory and Vermeer's Skopos theory to assess the selected shaping of the translation with particular purposes. Furthermore, it examines how Reza Shah, in light of the dominant Islamic, intellectual, social, and cultural currents within Iranian culture, astutely utilized the translation of Amin's two works on Egyptian women to overtly support and validate his policy of uncovering Iranian women.

Literature Review

- Jafarian's article "Veiling: From Religious Arguments to Social Arguments (A Journey through the Reflection of Veiling Debates from Egypt in Iran, A Report on Farid Wajdi's Views on the Matter)" (2021 CE) posits that the discourse surrounding veiling and women's rights evolved beyond its conventional parameters and, shaped by Western ideologies, progressively transitioned towards social arguments.

- The article "Parvin E'tesami and Her Influence by the Ideas of Qasim Amin, the Advocate of Women's Freedom in Egypt" (2011 CE) by Ibn al-Rasul and Mohammadī Feshāraki contends that the modern Persian poet Parvin E'tesami was significantly impacted by the writings of Qasim Amin, which were translated by her father. The research demonstrates the profound intellectual influence of Amin's ideas on E'tesami's lyrical and ideological perspective.

The article "The Issue of Veiling and the Influence of Qasim Amin's Ideas in Iran" (2001 CE) by Jafarian critically analyzes the viewpoints of individuals who have opposed Qasim Amin's thoughts on veiling. The paper examines the intellectual reactions to Amin's position, evaluating the critique of his views on veiling and their impact on Iranian discourse.

Research Methodology

This research utilizes Critical Discourse Analysis (CDA) based on Teun van Dijk's cognitive-social theory and Vermeer's Skopos theory. Understanding that content analysis is a crucial element of any critical evaluation, the text underwent a methodical procedure of coding, categorization, and conceptualization, consistent with the theoretical underpinnings of both methodologies. The analysis progresses through a critical examination of essential propositions, engaging dialectically with both the text and its extratextual surroundings.

The study rigorously examines the formation of power in translation, followed by a systematic investigation of the content of key statements. This dual method for a detailed and thorough analysis of the ideological and power dynamics inherent in the translation process.

Conclusion

The translation of Amin's works in Iran was conducted from a standpoint of political authority, expressly intended to legitimize the law of unveiling and connect society with Reza Shah's modernist goal. This strategy aimed to reframe the understanding of veiling, thus consolidating the authority of the governing power. The translation of these two works clearly reproduced both power and ideology as performance gestures.

The translator adeptly utilized grammatical and semantic structures to articulate the desired ideological connotations at both language and semantic levels. The linguistic significance of the translated texts was deliberately crafted to include aspects that would fulfill the ideological aims of the governing regime. Thus, the prevailing ideology, along with the objectives of the translation commission, was articulated using diverse linguistic constructs to shape the audience's understanding of the pertinent issues, so facilitating the hegemonic reinforcement of the governing authority's intentions.

پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی

دوره ۱۴، شماره ۳۱، پاییز و زمستان ۱۴۰۳، ۳۳۳-۳۶۳

rctall.atu.ac.ir

DOI: [10.22054/rctall.2025.82835.1761](https://doi.org/10.22054/rctall.2025.82835.1761)

قدرت و کنش ترجمه‌ای؛ واکاوی انتقادی باز تولید افکار قاسم امین در دیالکتیک محصول - کنش

دانشجوی دکتری مطالعات ترجمه عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

akram.madni@id

دانشیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

sedad.hemayoni@id*

دانشیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

masoud.fekri@id

دانشیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

joada.avsaghi@id

چکیده

عمل ترجمه دارای گستره‌ای وسیع، پیچیده و چند بعدی است که طبق نظریه اسکوپوس از تعیین هدف ترجمه توسط سفارش دهنده، آغاز و بعد از سیر فرایند ترجمه به محصول ترجمه ختم می‌گردد. آثار قاسم امین نواندیش مصری که در دو کتاب خود «تحریر المرأة» و «المرأة الجديده» به مسائل زنان و به طور ویژه حجاب در جامعه مصر پرداخته است تا با خوانشی جدید از فقه اسلامی و به چالش کشیدن صورت‌بندی رایج از حجاب، هنجارهای جدیدی را در جامعه باز تولید و نهادینه کند، در زمان پهلوی اول به دستور قدرت حاکم ترجمه شده است. جستار حاضر از یک سو با رویکرد گفتمان کاوی انتقادی تئون ون‌دایک به دنبال تحلیل روابط میان رخداد های اجتماعی و گزاره‌های گفتمانی به عنوان پرسکسیس، و از سوی دیگر درصدد تحلیل ترجمه‌های صورت گرفته از دو اثر مذکور، به عنوان کنش ترجمه‌ای، بر پایه ملاحظات نظریه اسکوپوس است. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که در سطح هم‌نشینی، انواع نشاننداری از قبیل جابجایی‌های سازه‌های زبان، حذف و اضافات معنادار، استفاده از مدالیتی‌های متفاوت نسبت به زبان متن اصلی و در سطح جان‌نشینی نوعی سوداری در گزینش واژگان، اصطلاحات و ترکیب‌های زبانی با درجه متفاوت معنایی نسبت به متن اصلی وجود داشته است. به طوری که نشاننداری و سوداری متون ترجمه شده با هدف باز تولید دانش موجه، باور درست و نیز ایجاد نگرش، ایدئولوژی، هنجار و ارزش در راستای اعمال قدرت حاکم و هم‌مونی اراده‌ی وی، در زمینه توجیه کشف حجاب و تبدیل آن به قانون در جامعه صورت پذیرفته است.

کلیدواژه‌ها: قاسم امین، قدرت، کنش ترجمه‌ای، گفتمان کاوی انتقادی، اسکوپوس.

* نویسنده مسئول: homayooni84@ut.ac.ir

۱. مقدمه

قاسم امین، نواندیش مصری در دو کتاب خود *تحریر المرأة و المرأة الجديدة* به طور خاص مسائل زنان جامعه را بازنمایی کرده است. او در صورت‌بندی آثار خود کوشیده تا با به‌کارگیری مکانیزم‌های فقهی و نیز استدلال‌های اجتماعی، بدون حرمت‌شکنی و تعرض به اصول و مبانی ثابت دین، میان اسلام و مدرنیسم مفاهمی تاریخی و واقعی برقرار سازد. از این رو دیدگاهی اصلاحی و ارائه‌ی طرحی متفاوت در مورد مسائل زنان در میان دوگانگی اسلام/ غرب در آثار امین تجلی یافته است. او روایتی کنشگرانه و برساختی از مفهوم حجاب، آموزش، ازدواج و طلاق در جامعه مصر ارائه می‌کند. خوانشی که با وجود زمینه‌های معرفتی و فرهنگی مخالف، ذهن کنشگران فرهنگی را برای مدت‌ها به خود مشغول می‌دارد و نیمی از جامعه مصر؛ یعنی زنان را به عنوان کنشگران اصلی این حوزه به کنشگری فرا می‌خواند.

ترجمه آثار امین به زبان فارسی توسط احمد مهذب در موقعیت سیاسی- اجتماعی ویژه‌ای در ایران قبل از انقلاب ۱۳۵۷، انجام پذیرفته است. این پژوهش به هدف بازنمایی ترجمه آثار امین در ایران به عنوان محصول ترجمه، بر آن است که با تکیه بر نظریه شناختی- اجتماعی ون‌دایک^۱ و نیز نظریه اسکوپوس ورمیر^۲ تبیین نماید که چگونه ترجمه این آثار به صورت گزینشی و با اهداف خاصی صورت پذیرفته است. همچنین چگونه رضاخان با وجود زمینه‌های اسلامی، فکری، اجتماعی و فرهنگی جامعه ایران به بهره‌برداری از ترجمه دو کتاب امین در مورد زنان مصر به منظور اعتباربخشی آشکار به رویکرد خود در زمینه کشف حجاب زنان ایران اقدام کرده است.

۲. بیان مسئله

مسئله پژوهش حاضر بازنمایی چگونگی بازتولید مطلوب و خواسته قدرت در ترجمه‌های آثار قاسم امین از منظر مفاهیم نظریه گفتمان انتقادی ون‌دایک و نظریه اسکوپوس ورمیر و از رهگذر تحلیل دیالکتیک ذهنیت ماتن (قاسم امین) و موقعیت تولید متن از یک سو و ذهنیت سفارش‌دهندگان ترجمه و مترجم از سوی دیگر است تا صورت‌بندی نشاندار

1. Van Dijk, Th. E.

2. Vermeer, H. J.

دستور و سودار معنا را در لایه‌های سطور ترجمه و در نسبت با عناصر فرازبانی و موقعیتی متن ترجمه شده به عنوان محصول، مورد واکاوی انتقادی قرار دهد.

از آنجا که گفتمان کاوی اجتماعی، گفتار و نوشتار را امری موقعیت‌مند به حساب می‌آورد؛ بنابراین، شناخت فضای حاکم بر سپهر سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جامعه مصر نسبت به زنان در زمانه قاسم امین و همچنین بررسی عناصر فرامتنی به تحلیل گفتمان آثار او کمک شایانی خواهد کرد. با توجه به اینکه ترجمه آثار امین در ایران در زمان رضاخان و در بجهوه قانون کشف حجاب انجام گرفته و این ترجمه‌ها به صورت‌هایی متفاوت صورت‌بندی شده است؛ از این رو، نیازمند تحلیلی شناختی اجتماعی و متناسب با موقعیت‌های تاریخی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی ایران آن زمان است.

این پژوهش با هدف کشف ارتباط میان گفتمان و قدرت اجتماعی در لایه‌های مختلف زبانی، ارتباطی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و ایدئولوژیک متن ترجمه شده و نیز بازنمایی شرایط اجتماعی، فرهنگی و سیاسی تولید این متن و چگونگی اعمال آن و همچنین به منظور آگاهی بخشی به جامعه که هدف اصلی تحلیل گفتمان است، صورت پذیرفته است.

۳. پرسش‌های پژوهش

در راستای هدف پژوهش حاضر، درصددیم به پرسش‌های زیر پاسخ دهیم:

- بنا بر نظریه گفتمان انتقادی ون‌دایک، نقش و جایگاه قدرت سیاسی، فرهنگی و اجتماعی و نیز ایدئولوژی و دانش در صورت‌بندی ترجمه‌های مهذب چگونه است؟
- آثار قاسم امین در ایران - با تکیه بر نظریه اسکوپوس ورمیر - با چه اهدافی و به منظور نهادهای چه و یا به چالش کشیدن چه اصول و هنجارهایی برای ترجمه‌گزینش شده است؟

۴. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های بسیاری در حوزه‌های مختلف در مورد آثار قاسم امین و نیز تأثیر رویکرد و اندیشه او بر جامعه مصر و دیگر جوامع نگاشته شده است که در ادامه به برخی از آنها اشاره شده است.

براساس نتایج مقاله جعفریان (۱۴۰۰) با عنوان «حجاب از استدلال‌های دینی تا استدلال‌های اجتماعی (سیری از بازتاب مباحثات مربوط به حجاب از مصر در ایران، گزارش آرای فرید وجدی درباره آن)»، روش و محتوای استدلال در مسئله حجاب و حقوق زن از شکل سنتی آن خارج شد و تحت تأثیر روش‌های غربی به سمت و سوی استدلال‌های اجتماعی رفت.

ابن‌الرسول و محمدی فشارکی (۱۳۹۰) در مقاله «پروین اعتصامی و اثرپذیری از اندیشه‌های قاسم امین منادی آزادی زن در مصر» ثابت کرده‌اند که پروین اعتصامی این شاعر معاصر فارسی به شدت تحت تأثیر نوشته‌های قاسم امین بوده است.

جعفریان (۱۳۸۰) در مقاله «مسئله حجاب و تأثیر اندیشه‌های قاسم امین مصری در ایران» به ارائه آرای کسانی که به اندیشه قاسم امین در مورد حجاب انتقاد کرده‌اند، پرداخته است. با توجه به پژوهش‌هایی که معرفی شدند، مشخص شد هیچ پژوهشی به طور مستقل تاکنون ترجمه آثار امین را از منظر تحلیل انتقادی گفتمان نظریه ون‌دایک و نیز به عنوان محصول ترجمه با تکیه بر نظریه اسکوپوس و رمیر بررسی نکرده و این جستار، نخستین در این زمینه است.

۵. روش پژوهش

این پژوهش بر اساس تحلیل انتقادی گفتمان و طبق الگوی نظریه شناختی- اجتماعی ون‌دایک و نیز نظریه اسکوپوس و رمیر مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است که وجه بارز هر دو نظریه، کنشگری فعال و معنادار سوژه (ماتن- مترجم) است. با توجه به این نکته که درون هر تحلیل انتقادی یک تحلیل محتوایی نیز نهفته است، ابتدا به تناسب مفاهیم نظری هر دو نظریه، متن کدگذاری، مقوله‌بندی و مفهوم‌سازی شده و سپس با دیدگاه انتقادی و در رابطه‌ای دیالکتیک بین متن و فرامتن به خوانش انتقادی گزاره‌ها پرداخته شده است. همچنین ابتدا چگونگی صورت‌بندی قدرت در ترجمه، مورد واکاوی انتقادی قرار گرفته و سپس با تحلیل محتوای گزاره‌های معنادار، تحلیلی متدولوژیک ارائه شده است.

۶. مبانی نظری پژوهش

۶-۱. تئون ون دایک

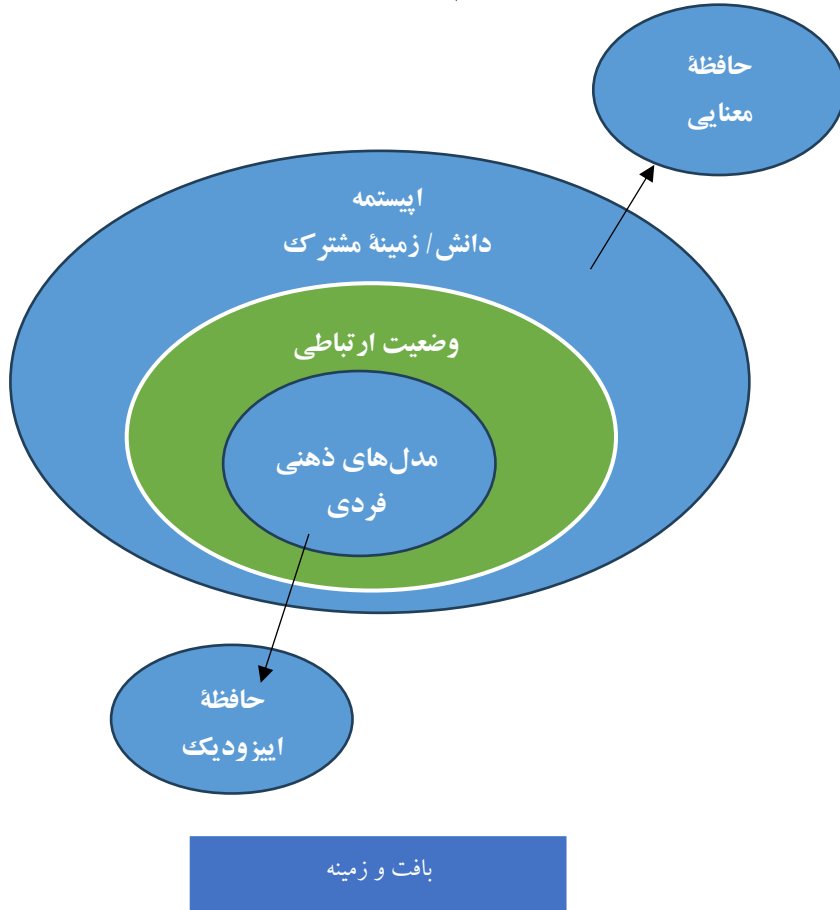
تئون ون دایک، زبان‌شناس هلندی (۱۹۴۳) و استاد بازنشسته دانشگاه آمستردام است. او یکی از نظریه‌پردازان تحلیل انتقادی گفتمان است که بیش از ۳۵ کتاب در حوزه‌های مطالعاتی خود دارد. برخی از آثار مهم او عبارتند از: گفتمان و قدرت، بافت و گفتمان، جامعه و گفتمان، ایدئولوژی رویکردی چندوجهی.

ون دایک معتقد است: «تحلیل گفتمان انتقادی روش‌های سوءاستفاده از قدرت اجتماعی، سلطه و نابرابری و نیز مقاومت متن‌ها را در بافت‌های اجتماعی و سیاسی در مقابل آن‌ها مورد مطالعه قرار می‌دهد. او معتقد است تحلیلگران گفتمان انتقادی در تلاشند تا نابرابری‌های اجتماعی را کشف و افشا و در نهایت در مقابل آن ایستادگی کنند» (ون دایک، ۱۴۰۰: ۲۵۰).

بعضی از مفاهیم نظریه‌شناختی - اجتماعی ون دایک در نمودار (۱) آمده است. ون دایک بافت را به عنوان بُعد ذهنی موقعیت‌های ارتباطی می‌داند؛ در نظر او، ایدئولوژی‌های گروه می‌تواند بر دانش تأثیر داشته باشد. حافظهٔ اپیزودیک یا رخدادی بخشی از حافظهٔ بلندمدت است که متشکل از بازنمایی‌های ذهنی اپیزودهایی است که تجارب روزمرهٔ افراد را پدید می‌آورد. حافظهٔ معنایی یا اجتماعی شامل یک شبکه از مفهومی‌هایی است که دربرگیرندهٔ دانش پایه‌ای افراد از معنی کلمات، حقایق و گزاره‌ها است.

طبق نظر ون دایک، قدرت اجتماعی بر حسب کنترل اعمال شده از سوی یک گروه یا سازمان تعریف می‌شود. کنترلی که بر اعمال یا اذهان گروهی دیگر اعمال و در نتیجه، آزادی عمل دیگران محدود می‌شود و یا دانش، نگرش‌ها و ایدئولوژی‌های آنان تحت تأثیر قرار می‌گیرد.

نمودار ۱. بعضی مفاهیم نظریه شناختی - اجتماعی وندایک

۶-۲. هانس ورمیر

هانس ورمیر از بنیان‌گذاران نظریه اسکوپوس^۱ به معنای هدف است. اسکوپوس، ترجمه را به منزله کنشی هدفمند، کنشی فعال و نه کرداری منفعل در نظر می‌گیرد و هدف ترجمه، نیازها و انتظارات خوانندگان فرهنگ مقصد است.

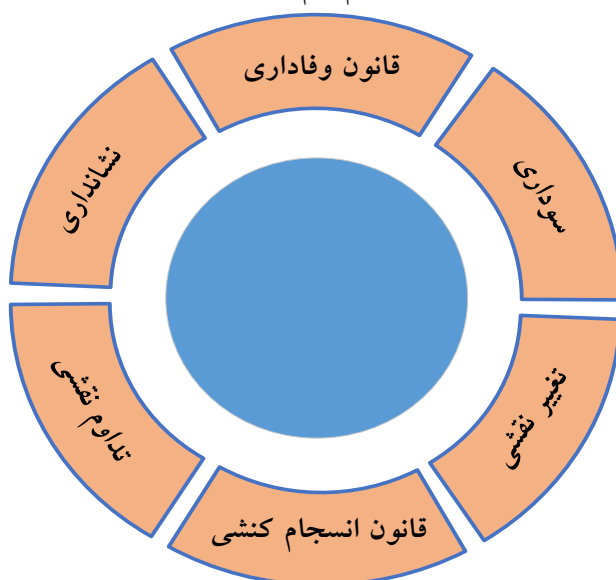
محصول ترجمه^۲ به معنای متن مقصدی که حاصل تمام تأملات و تفکرات مترجم است و با اهدافی از پیش تعیین شده توسط سفارش‌دهنده ترجمه و مترجم برای مخاطبان تولید

1. Skopos
2. Translatum

می‌شود. کتاب معروف ورمیر با همکاری کاترینا رایس^۱ در مورد نظریه هدف، «شالوده‌ای برای نظریه کلی ترجمه^۲» (۱۹۸۴) نام دارد. آن‌ها معتقدند «ترجمه باید تحت حاکمیت نقش مسلط و اسکوپوس اصلی باشد. تأکید بر ترجمه کامل نیست، بلکه مترجمان باید در جهت دستیابی به راه‌حل بهینه در چهارچوب شرایط موجود بکوشند» (Reiß & Vermeer, 1984: 96).

مفاهیم مهم نظریه اسکوپوس در نمودار (۲) ارائه شده است.

نمودار ۲. مفاهیم مهم نظریه اسکوپوس

طبق قانون انسجام کنشی^۳، متن مقصد باید آنقدر منسجم باشد که با توجه به شرایط محیطی و موقعیتی و زمینه دانش مفروض کاربران مورد نظر به آنان امکان فهم متن را بدهد. طبق قانون وفاداری^۴ باید بین متن مقصد و متن مبدأ پیوستگی وجود داشته

---

1. Reiss, K.
2. Grundlegung einer allgemine Transtionstheorie
3. Coherence rule
4. Fidelity rule

باشد. تداوم نقشی^۱ بر یکسان بودن اسکوپوس متن مبدأ با متن مقصد و تغییر نقشی^۲ بر تفاوت اسکوپوس متن مبدأ در مقایسه با اسکوپوس متن مقصد دلالت دارد. نشان‌داری در ساختار جمله در زبان عربی در سطح همنشینی از تبدیل حالت VSO به حالتی دیگر اتفاق می‌افتد. سوداری در سازه‌های جمله در سطح جانشینی با معانی و مفاهیم سودار و اغلب در نسبت با تناسب‌های غایب متن اتفاق می‌افتد.

۳-۶. آثار قاسم امین و مترجمان آن

قاسم محمد امین (۱۸۶۳-۱۹۰۸) در مصر متولد شد؛ «او لیسانس حقوق گرفت و تحصیلات خود را در دانشگاه مونپلیه فرانسه به پایان رساند. او به مصر بازگشت و در دستگاه قضا شروع به فعالیت کرد» (ن. ک: عمارة، ۱۹۷۶: ۴۵). سپهر اجتماعی، فرهنگی و سیاسی حاکم بر جامعه مصر در زمان امین در مورد مسائل زنان به شدت سنت‌گرا بوده است و به تبع آن با خوانش افراطی از قرآن و سنت، بسیاری از حقوق فردی و اجتماعی زنان از آن‌ها سلب شده بود؛ از ای نرو، قاسم امین با ارائه خوانشی برساختی از آیات قرآن، فقه و متون دینی صورت‌بندی جدیدی از مسائل زنان به دست داده است. او از این طریق درصدد شکستن بسیاری از تابوهای صورت‌بندی شده عرفی- مذهبی بوده و با خوانش وارونه از روایات سنتی جامعه مذهبی مصر- بنابر مقتضیات زمان- کوشیده تا به سایر رانه‌های^۳ زندگی فردی و اجتماعی زنان حیاتی دوباره دهد و ضمن حفظ کرامت آنان، زمینه‌ساز تحولاتی فکری و اجتماعی باشد. امین در آثار خود معترض حجاب رایج زنان شده و مسئله حق آموزش و فعالیت در بیرون از خانه برای زنان و نیز ایجاد محدودیت تعدد زوجات برای مردان و اعطای حق طلاق به زن را پیش کشیده است. باید توجه داشت که امین در جامعه مصر که به مانند سایر جوامع عربی به شدت سنت‌گرا بوده، می‌زیسته است. امین در مورد وضعیت زنان آن زمان می‌گوید:

---

1. Funktionskonstanz

2. Funktionsänderung

۳. رانه یا سائقه مفهومی روانشناختی است که به شرایطی درونی می‌گویند که سبب فعال شدن رفتار فرد می‌شود و به آن جهت می‌دهد.

«وبالجملة، فالمرأة من وقت ولادتها إلى يوم مماتها هي رقيقة؛ لأنها لا تعيش بنفسها ولنفسها، وإنما تعيش بالرجل وللرجل، فهي بذلك لا تعد إنسانا مستقلا»

(أمين، ۱۹۰۰: ۲۸)

باید در نظر داشت او از حجاب به معنای متداول در مصر زمان خودش؛ یعنی پوشاندن چهره زن با نقاب و برقع، سخن می گوید:

«والحق أن الانتقاب والتبرقع ليسا من المشروعات الإسلامية لا للتعبد ولا للأدب بل هما من العادات القديمة السابقة على الإسلام والباقية بعده»

(أمين، ۱۸۹۹: ۴۴)

تجربه زیسته امین که حاصل سال‌ها زندگی در جامعه مصر بوده تا تحصیل در غرب و رویارویی با هژمونی تمدن غرب و نیز جایگاه حرفه‌ای او در مسند قضا و برخورد مستقیم با مشکلات زنان در دادگاه‌های مصر، حافظه اپیزودیک او را به چالش کشیده و بر پایه این ایستار، تحقق عدالت اجتماعی در میان زنان و مردان را پیشه اندیشه‌ورزی خود کرده است. امین خود اعتراف می کند که مسئله اصلاح وضعیت زنان مدت‌ها ذهن او را به خود مشغول ساخته بود:

«الحقيقة التي أنشرها اليوم شغلت فكري مدة طويلة، فرأيت أن لا مناص من إبرازها من مكان الفكر إلى فضاء الدعوة و الذكر»

(أمين، ۱۸۹۹: ۹)

با واکاوی متون امین می توان نتیجه گرفت که امین تحت تأثیر تجربه زیسته‌ای پارادکسیکال؛ از یک طرف رویارویی با مسائل اجتماعی، سنتی، فرهنگی، قومیتی و نظام مردسالارانه در جامعه مصر و از طرف دیگر، مواجه معرفتی با جهان زیسته زنان غربی به صورت بندی جدیدی از هویت زنانه در جامعه مصر دست زده است. قدرت نهفته در لایه سنت و باورهای اجتماعی - فرهنگی جامعه مصر و دانش ایدئولوژیک ماتن در خوانشی

برساختی از فقه اسلامی تأثیرگذار بوده و این مسئله در صورت‌بندی آثار امین از مسائل زنان و به ویژه حجاب نمایان شده است.

کتاب‌های امین در ایران زمانی ترجمه شد که قانون کشف حجاب در دستور کار حکومت پهلوی قرار گرفته بود. بررسی و بازخوانی تحولات و پدیده‌های تاریخی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی آن زمان، زمینه غور بیشتر را نسبت به تحلیل این ترجمه‌ها فراهم می‌کند. ون‌دایک معتقد است: «مطالعات گفتمانی هم باید به بررسی مشخصه‌های متن و گفت‌وگو پردازند و هم به بررسی زمینه یا بافت مشخصه‌های موقعیت اجتماعی یک رخداد ارتباطی که به طور نظام‌مندی بر گفت‌وگو تأثیر می‌گذارند» (ون‌دایک، ۱۳۸۷: ۲۰).

مطالب کتاب *تحریر المرأة* سال‌ها پیش از نشر آن به فارسی در سال ۱۳۰۷ که رضاشاه قانون خلع لباس روحانیت را اجباری کرد تا دیانت را از مردم بگیرد و نمادهای دینی را از جلوی چشم و از دسترس مردم خارج کند در کتاب «وسيلة العفاف» یا «طومار عفت» مورد نقادی شیخ یوسف گیلانی قرار گرفته و او در کتاب خود شیفتگان افکار جدید را اینچنین نامیده بود:

«جوانان قرن نوین و مقلدین قاسم امین می‌گویند...»

(نجفی گیلانی، ۱۳۰۷: ۱۰۲)

به گفته خود گیلانی او به دلیل تألیف این کتاب، فشارهای زیادی را از سوی رژیم رضاخان مانند زندان، شکنجه و تبعید متحمل شده است.

در زمانی که رفع حجاب زنان، مشارکت آن‌ها در امور اجتماعی و اقتصادی و نیز ایجاد وحدت ملی از مطالبات تجددگرایان ایرانی بود، رضاخان در آن زمانه با سوار شدن بر موج خواسته‌های اجتماعی زنان و تبدیل آن به اقدامی سیاسی به هدف جبران مشروعیت از دست رفته و یافتن متحدانی در میان روشنفکران و خانواده‌های متجدد، سرانجام در سال ۱۳۱۴ کشف حجاب را به طور رسمی اعلام کرد و زنان آگاهانه و یا ناآگاهانه به فاعلان اصلی این سیاست مبدل شدند. اما سرانجام قانون کشف حجاب در سال ۱۳۲۰ ملغی شد؛ زیرا رضاخان این مسئله را نادیده انگاشته بود که «زن جامعه ما که می‌خواهد به سرحد

استقلال و انتخاب خویش برسد وابسته به یک تاریخ، فرهنگ، مذهب و جامعه‌ای است که روح و سرمایه‌اش را از اسلام گرفته است و نمی‌تواند از اسلام بی‌نیاز و نسبت به آن بی‌تفاوت بماند» (شریعتی، ۱۳۷۶: ۸).

۶-۳-۱. اعتصام‌الملک

یوسف مستوفی آشتیانی ملقب به اعتصام‌الملک (۱۲۵۴-۱۳۱۶) «نویسنده، مترجم، عضو مجلس شورای ملی و پدر پروین اعتصامی شاعر معاصر بوده است» (ن. ک: عقیقی بخشایشی، ۱۳۷۵: ۱۵۹۰). اعتصامی تنها بخش‌هایی از کتاب «تحریر المرأة» را ترجمه و آن را با عنوان «تربیت نسوان» (۱۳۱۸ه) منتشر کرده است.

۶-۳-۲. سید احمد مذهب

«سید احمد مذهب‌الدوله (۱۲۶۲-۱۳۳۶) «نویسنده، مترجم و استاد فقه و اصول حوزه و دانشگاه و نیز یک سیاستمدار مشروطه‌خواه و عضو مجلس شورای ملی بوده است» (ن. ک: عاقلی، ۱۳۸۰: ۱۵۷۷ و نیز ن. ک: موسوعه مؤلفی الإمامیة، ۱۳۷۹: ۲۶۹). رضاخان از آغاز دیکتاتوری خود، تلاش‌هایی برای زمینه‌سازی کشف حجاب انجام داده بود و به طور جدی در سراسر کشور، روزنامه‌ها و مجلات در تمجید از کشف حجاب بانوان و لزوم آن مطالبی را می‌نوشتند تا این انحطاط فکری را برای مردم ایران به یک امر عادی تبدیل کنند. «مسئله حجاب مختص ایران نبوده و ممکن است اولین بار در عثمانی ندهایی در این زمینه آغاز شده باشد، اما نوشته‌های قاسم امین در مصر و ترجمه آن‌ها به فارسی در دوره پهلوی اول، نشان از عمومی بودن این چالش و نیز داد و ستد فکری در این زمینه میان ایران و فرهنگ عربی-اسلامی وقت بود» (صادقی، ۱۳۹۲: ۳۲). از آنجا که قاسم امین مصری، آثار خود را در مورد مسائلی مانند حجاب، آموزش، ازدواج و طلاق زنان تألیف کرده، رضاخان نیز سعی داشته در راستای سیاست‌های عملی خود در اجرای قانون کشف حجاب با دستور به ترجمه این آثار، زنان ایرانی را تشویق به رفع حجاب و حضور در جامعه و الگوبرداری از غرب کند؛ از این رو، با دستور وی، مذهب دو کتاب امین؛ یعنی *تحریر المرأة و المرأة الجديدة* را ترجمه کرده است.

یکی از استدلال‌های فقهی که امین در گفت‌وگو با حجاب به آن اشاره می‌کند، این است که حجاب رایج زنان مصر، مخصوص ما نبوده و بلکه یک عادت است:

«إن الحجاب الموجود عندنا ليس خاصا بنا، ولا إن المسلمين هم الذين استحدثوه، ولكنه كان عادة معروفة عند كل الأمم تقريبا ثم تلاشت»
(امین، ۱۸۹۹: ۳۸)

این استدلال دستاویز رضاخان نیز قرار می‌گیرد:

«برای حمله به حجاب گاهی از توجیحات مذهبی نیز استفاده می‌شد. چنین استناد می‌کردند که مسئله حجاب در قرآن به همان صراحتی که مسئله قصاص بیان شده، مطرح نیست و در مملکت ما چه قبل از اسلام و چه بعد از اسلام، حجاب وجود نداشته است.»
(صلاح، ۱۳۸۴: ۲۴۵)

امین پس از آنکه در آثار خود ریشه‌های عقب‌ماندگی و جمود فکری مردم مصر و به ویژه زنان را بازنمایی کرده، با نگاهی به تمدن نوین اروپا و نگاهی به وضعیت جامعه مصر، سعی در آشتی دادن شرق و غرب داشته است. کشف حجاب نیز از این پس زمینه قوی و پررنگ ذهن رضاخان نشأت گرفته بود که «تا زمانی که ایران در سیمای یک دولت اروپایی درنیاید با آن مانند یک کشور اروپایی برخورد نخواهد شد. با برداشتن حجاب سنتی زنان ایرانی، فرآیند فروپاشی جامعه سنتی ایران با نفوذ سیاسی فرهنگی اقتصادی غرب شتاب گرفت و مفهوم مدرنیته با مفهوم غربی‌سازی مترادف گشت» (اتحادیه و همکاران، ۱۳۹۰: ۶۴۶).

رضاخان درصدد بود که از موضع قدرت، کشف حجاب را به یک باور موجه درست مبدل سازد و تلاش داشت با سوءاستفاده از ابزارهای قدرت مانند دسترسی به گفت‌وگو عمومی در حوزه رسانه‌ها، آموزش و پرورش و ادارات و... نوعی دانش ایدئولوژیک را در مورد حجاب در جامعه بازتولید کند و از آنجایی که «ترجمه ابزاری برای نشان دادن دوگانه قدرت و دانش است: قدرت عمیقاً با دانش و اطلاعات و با شیوه بیان اطلاعات و

چگونگی بیان گستره‌ای از اجزای گفتمانی در متن مقصد، متناسب با استراتژی‌های بسیار زیرکانه ارتباط دارد» (گنتزler، ۱۳۹۲: ۱۱۸). رضاشاه دستور می‌دهد که گفتمان کتاب‌های امین در ایران بازتولید شود؛ زیرا گفتمان نیز مانند دیگر کنش‌های صاحبان قدرت، تنها وسیله‌ای برای اعمال قدرت نیست، بلکه یک منبع قدرت قلمداد می‌شود. «گروه‌های صاحب قدرت برای اعمال قدرت هژمونیک، اعمال دیگران را از طریق کنترل اذهان، دانش، نگرش و ایدئولوژی آن گروه‌ها و عمدتاً از طریق گفتمان کنترل می‌کنند که یکی از جنبه‌های بنیادین رابطه بین قدرت و گفتمان، دسترسی است» (ون‌دایک، ۱۳۹۴: ۱۱۴). با توجه به اینکه ترجمه یک فعالیت پیچیده انسانی است و نظریه اسکوپوس با تأکید بر نقش فرهنگی و اجتماعی ترجمه، هدف ترجمه را تعیین‌کننده روش و راهبردهای کاربردی آن می‌داند؛ لذا مطابق از این رو، هدفمندی، ترجمه آثار امین توسط مذهب نیز طبق هدف و مقصود سفارش‌دهنده ترجمه انجام پذیرفته و وی برای دستیابی به هدف ترجمه از روش‌های مختلفی استفاده کرده است.

مذهب در مقدمه مبسوطی که نوشته در مورد هدف ترجمه می‌گوید: «شاید بعضی عناصر بی‌بصیرت یافت شود که اندیشه کنند، آن طور حجاب را اسلام امر داده بود و بیگانگان آن را برای دین نقص بشمارند برای رفع این اشتباه و این تهمت، وزارت جلیله معارف به این بنده امر فرمودند که شرحی راجع به حجاب اسلامی نوشته و عقیده علما را شرح دهیم؛ این بنده نیز امثال امر معظم را واجب دیده و دو کتاب مرحوم قاسم بیگ امین را ترجمه و سخنان علمای شیعه را بر آن اضافه کنم» (مذهب، ۱۳۱۶: ۴).

از این عبارات می‌توان دریافت که مذهب خود نیز با سیاست کشف حجاب رضاخان همراه و همگام بوده و از این رو با ترجمه متون امین، سعی در ایجاد و تثبیت ایدئولوژی قدرت حاکم در مورد حجاب داشته است. او در مقدمه کتاب، شرحی از حجاب در اسلام از دوران پیامبر تا بنی‌عباس و سپس در ایران بیان می‌کند و یادآور می‌شود که «در دوران خلفا، زن از مرتبه خود که دین اسلام برای او مقرر داشته بود، تنزل کرد؛ بنابراین، حجاب از دوران بنی‌عباس بین مسلمین رواج گرفت و در هر جا به شکلی مرسوم شد. حجاب چینی

با هندی و هر دو با حجاب ایرانی و حجاب ترکی و عرب تفاوت داشت. در نتیجه، حجاب نصف جامعهٔ مسلمین را از کار انداخت» (مehذب، ۱۳۱۶: مقدمه).

ملاحظه می‌شود که مهذب با سوگیری در این گزاره‌ها، حجاب ایرانی را از حجاب دیگر ملل و به خصوص عرب‌ها متفاوت می‌داند. او در ترجمه از قرآن، احادیث، قواعد اجتماعی و احکام شرعی و عقلی برای دعوی خود دلایل فراوانی آورده است؛ زیرا «ساختارهای گفتمانی دارای کارکرد اجتماعی توجیه و مشروعیت‌بخشی به سلطه و یا توجیه کنش‌های مشخصی در زمینهٔ سوءاستفاده از قدرت توسط نخبگان هستند» (ون‌دایک، ۱۳۸۷: ۴۳۷).

۷. بررسی و تحلیل تطبیقی

نمونه‌هایی از ترجمهٔ مهذب و تحلیل آن‌ها طبق مفاهیم کلیدی نظریهٔ اسکوپوس، در جدول‌های (۱) تا (۴) آمده است.

جدول ۱. نشان‌داری در سطح هم‌نشینی در ترجمهٔ مهذب از منظر اسکوپوس

متن عربی	متن فارسی	تحلیل متن
ويا ليتها اقتصر عليها ولكنه يتعداها إلى كل ما يقع تحت رعايتها (امین، ۱۸۹۹: ۵۷).	کاش ضرر حجاب به زن متوقف شده و به دیگران تجاوز نمی‌کرد. متأسفانه به هرچه تحت نظر او و به هر که در پیرامون اوست نیز ضرر فراوان می‌زند و همه را در گرداب خسارت و بدبختی غرق می‌کند (مهذب، ۱۳۱۶: ۹۹).	مترجم با تأیید ضرر حجاب به بسط واژگان پرداخته که دانش سودار مترجم را می‌رساند و مبنای ایدئولوژیک دارد.
يدعون أن المرأة متى جلست مع الرجال في مكان واحد مدة خمس دقائق، وجب محو اسمها من قائمة النساء الفاضلات (امین، ۱۹۰۰: ۳۵).	می‌گویند زن اگر چند دقیقه با مرد هم‌نشین شد، عفت وی مانند پنبه که کنار آتش افروخته افتد، نابود شده بایستی نام او را از دفتر بانوان پاکدامن شست (مهذب، ۱۳۱۸: ۳۸).	مترجم با هم‌نشینی پنبه کنار آتش به بومی‌سازی ترجمه روی آورده است و ترجمه اضافاتی هم دارد.

ادامه جدول ۱.

متن عربی	متن فارسی	تحلیل متن
ولكن الضرر الأعظم للحجاب فوق جميع ما سبق هو أنه يحول بين المرأة واستكمال تربيتها (همان: ۸۰).	ولی حجاب بیشتر از آنچه گفتیم زیان دارد؛ زیرا میان زن و تکمیل تربیت او سد است روئین تن و دیواری آهنین (همان: ۱۱۰).	در ترجمه با همنشینی برای فعل يحول دو ترجمه استعاری آمده است.
فان الأوروبي يطلب من الزوجة قرينا يرافقه طوال حياته (همان: ۵۳).	اروپایی به مزاجت زنی درست پیمان را می‌خواهد که در تمام عمر رفیق خانه و گلستان او باشد (همان: ۶۳).	همنشینی رفیق خانه و گلستان در ترجمه به جهت بومی‌سازی اضافه شده است.
المرأة لا تمشي إلا وهي ملتفة بكفن، لا يمكن أن تكون إنسانا حيا شاعرا خبيرا بأحوال الناس، قادرا على أن يعيش بينهم (همان: ۷۴).	-	جمله عربی نشاندار است و امین با واژه المرأة مبتداسازی کرده، اما در ترجمه این جملات با سوداری کلاً حذف شده است.

جدول ۲. سوداری در سطح جانشینی در ترجمه مهذب از منظر اسکوپوس

متن عربی	متن فارسی	تحلیل متن
يقول المسلمون أن النساء ربات الخدور يعمرن المنازل، وإن وظيفتهن تنتهي عند عتبة باب البيت (امین، ۱۸۹۹: ۲۰).	گروهی نادان می‌گویند خانه‌نشینی و پرده‌داری حق زن و وظیفه وی در خانه تمام می‌شود (مهذب، ۱۳۱۶: ۳۵).	در جانشینی المسلمون به صورت مجهول گروهی نادان و همنشینی خانه‌داری زنان با پرده‌داری با سوداری صورت گرفته است.
أعمى يقود أعمى (امین، ۱۸۹۹: ۳۶).	کوری که عصاکش کور دیگر شده (مهذب، ۱۳۱۶: ۶۳).	یک ضرب‌المثل فارسی جانشین فعل يقود شده که به جهت بومی‌سازی ترجمه شده است.
و جهر بأن الإنسان لم يخلق ليقاد بالزام (امین، ۱۸۹۹: ۶۶).	آگهی داد که انسان خلق نشده تا بارکش دیگران و مهارش به دست این و آن باشد (مهذب، ۱۳۱۶: ۱۱۴).	جانشینی دو استعاره به جای فعل يقاد با سوداری و با اشاره کنایی به وضعیت استبدادی و به ویژه زنان در جامعه صورت گرفته است.

ادامه جدول ۲.

متن عربی	متن فارسی	تحلیل متن
تلك هي الأمة اليابانية صارت تعد اليوم في صف الأمم المتعدنة (امین، ۱۸۹۹: ۹۸).	امروز ملت ژاپن در جرگه ملل متمدنه وارد شده (مهدب، ۱۳۱۶: ۱۸۳).	مهدب در پانوشت شرح مبسوطی از وضعیت فعالیت زنان ژاپن در امور مختلف را ذکر کرده که سوداری وی را نسبت به تشویق حضور زنان در جامعه می‌رساند.
ليستقيظ الدين من نومه الطويلة، ويذل العقبات، و يتغلب على المصائب التي أقامها أهله في طريقة (امین، ۱۸۹۹: ۶۷).	تا مردم از خواب گران غفلت بیدار و مشکلات اجتماعی ما آسان شده و بر موانعی که دیگران در طریق آیین ایجاد کرده‌اند غلبه جویم (مهدب، ۱۳۱۶: ۱۱۶).	مترجم در جانشینی دین را به مردم و خواب بلند به خواب گران غفلت و اهل دین به دیگران ترجمه کرده است که با سوداری بوده است.
ماذا يهمهما أن يكون الصندوق خاليا من المال، أو يكون على المائدة عدس ويصل؟ (امین، ۱۸۹۹: ۷۶).	بینوایی بر آن‌ها ناگوار نیست و بر سفره آن‌ها نان و پیاز باشد (مهدب، ۱۳۱۶: ۱۳۳).	وجهیت جملهٔ سوالی به خبری تبدیل و عدس، بنابر اصطلاح فارسی نان و پیاز ترجمه شده است.
أن طائفة عظيمة من الأحاديث النبوية على اختلاف مواضعها قد رويت عن عائشة وأم سلمة وغيرهما من أمهات المؤمنين (امین، ۱۸۹۹: ۷۱).	قسمت عمدهٔ از احادیث پیغمبر در موارد مختلفه را ام سلمه و عایشه و سایر زنان پیغمبر و حضرت فاطمه روایت کرده‌اند (مهدب، ۱۳۱۶: ۱۲۳).	مترجم با سوداری حضرت فاطمه (س) را در ترجمه افزوده است.
فلا أرى تعدد الزوجات إلا حيلة شرعية لقضاء شهوة بهيمية؛ وهو علامة تدل على فساد الأخلاق، و اختلال الحواس، و شره في طلب اللذائذ (امین، ۱۸۹۹: ۸۰).	تعدد زوجه را موجهی نیست جز شهوت‌پرستی و شاید آیین نیز این تعدد را دوست ندارد. این کار کاشف از فساد اخلاق، بلکه ناشی از ناجوانمردی است (مهدب، ۱۳۱۶: ۱۵۱).	ترجمه اضافاتی دارد و حیلۀ شرعی ترجمه نشده و جانشینی واژگان جملهٔ عربی به درستی صورت نگرفته است.
وانتهى به السعي إلى أن أبطل سلطة رجال الكنيسة (امین، ۱۹۰۰: ۹).	در نتیجه، مردم نادان از مسند ریاست برخاستند (مهدب، ۱۳۱۸: ۱).	رجال الكنيسة در چندین مورد به مردم نادان ترجمه شده که نشان از سوداری مترجم است.

ادامه جدول ۲.

متن عربی	متن فارسی	تحلیل متن
أن ينظر في الطرق التي تخفف من مضار الطلاق إلى أن يأذن الله بتلك الغاية التي هي منتهى كل غاية (امين، ۱۸۹۹: ۹۳).	تا راهی بیابد که از ضرر طلاق مخصوصاً از حیلۀ شرعی که فساد را به نام دین شروع می‌کنند، هرچه زودتر جلوگیری شود (مهدب، ۱۳۱۶: ۱۷۷).	جانشینی واژگان در ترجمه به طور کلی با سوداری عوض شده است.
وشاركتهم في طلب العلم في المدرسة، وسماع الوعظ في الكنيسة (امين، ۱۹۰۰: ۱۰).	در آموزشگاه همدوش مرد نشسته به تحصیل دانش پرداخت و در مسجد به وعظ و سخنرانی مشغول گشت (مهدب، ۱۳۱۸: ۳).	با سوداری و نیز اضافاتی در ترجمه، الكنيسة به مسجد و گوش دادن به وعظ به مشغول شدن به وعظ ترجمه شده است.
إن المرأة في نظر المسلمين على الجملة ليست إنساناً تاماً (امين، ۱۹۰۰: ۲۷).	زن در نظر مردم این کشور انسانی تمام نیست (مهدب، ۱۳۱۸: ۲۷).	واژه عام المسلمین با سوداری به واژه خاص مردم این کشور یعنی مصر ترجمه شده است.
ما لها من العمل في إصلاح العائلة ثم الأمة على الوجه الذي بيناه (امين، ۱۹۰۰: ۶۶).	کار و تأثیر زن در اصلاح اخلاق خانواده و توده دانسته شود (مهدب، ۱۳۱۸: ۸۶).	در چندین موارد الأمة به توده ترجمه شده است که به اندیشه‌های کمونیسیم در آن زمان مرتبط است.
ذلك هو السير الطبيعي البعيد الأمد المحفوف بمصائب (امين، ۱۹۰۰: ۱۱۰).	روش طبیعی همین است. خار مگیلان نباید مانع پیمودن راه کعبه شود (مهدب، ۱۳۱۸: ۱۵۵).	با تلمیح در ترجمه، شعر حافظ به مخاطب القا و نیز بومی‌سازی صورت گرفته است.
لا يصح ما يقال من أن الأوربيين لا يقدرّون شرف النفس حق قدره ولا يغارون على نساءهم (امين، ۱۹۰۰: ۱۰۰).	روا نیست این اتفاق را بگویم از بی‌شرفی آنها برخاسته (مهدب، ۱۳۱۸: ۱۴۴).	جمله دوم که معادل بی‌غیرتی است، با سوداری در ترجمه حذف شده است.
هل كان نساء الخلفاء وغيرهن من النساء يبرزن ملتفات بالأكفان كالنساء الشرقيات في مدن الشرق الآن؟ (امين، ۱۹۰۰: ۷۴).	آیا حجاب بانوان خلفا و مسلمانان دوره پیشین مانند حجاب بانوان شرقی الآن بود؟ (مهدب، ۱۳۱۸: ۱۰۳).	امین برای حجاب از استعاره پوشیده در کفن، بهره برده است، اما مهدب در ترجمه با سوداری از واژه صریح حجاب استفاده کرده است.
بقي علينا أن نلتفت إلى التمدن الإسلامي من جهة الآداب (امين، ۱۹۰۰: ۸۸).	به تمدن عرب از حیث آداب و اخلاق نظری کنیم (مهدب، ۱۳۱۸: ۱۲۵).	با سوداری مترجم، تمدن اسلامی به تمدن عرب ترجمه شده که محافظه‌کاری و دانش ایدئولوژیک مترجم را می‌رساند.

جدول ۳. سوداری در وجهیت جمله در ترجمهٔ مهذب از منظر اسکوپوس

متن عربی	متن فارسی	تحلیل متن
هل صنعنا شيئا لتحسين حال المرأة؟ (امین، ۱۸۹۹: ۳۳).	ما برای اصلاح حال زن کاری نکردیم (مهذب، ۱۳۱۶: ۵۷).	امین با پرسشگری جامعه را به تفکر وامی‌دارد و خواهان پاسخ از جامعه است، اما مترجم وجهیت سؤالی را به خبری ترجمه کرده است.
ويتسانلون : هل هن قيد الرق؟ (امین، ۱۸۹۹: ۲۷).	می‌گویند: زن کنیز نیست که آزاد شود (مهذب، ۱۳۱۸: ۲۶)	غرض امین ایجاد استفهام انکاری است و با این پرسش، دلایل بسیاری برای اثبات آن آورده، اما مترجم حکم به نفی آن داده است.
وجب علينا أن نبحت في طبيعة المرأة؛ لتعلم إن كانت كما يقال أحط من طبيعة الرجل أم لا؟ (امین، ۱۹۰۰: ۳۱).	در حقیقت این دعوی بر خلاف واقع می‌باشد. زن در سرشت و فطرت پست‌تر از مرد نیست (مهذب، ۱۳۱۸: ۳۲).	امین خواهان بررسی در طبیعت زن است، اما مترجم با تبدیل جمله سؤالی به خبری حکم قطعی داده است.
ولكن هل هذا الاعتقاد صحيح؟ (امین، ۱۹۰۰: ۹۳).	ولی این عقیده درست نیست و مطابقتی با واقع ندارد (مهذب، ۱۳۱۸: ۱۳۳).	امین از جامعه پرسشگری کرده است، اما مترجم حکم قطعی به نفی آن داده است.
وما هوراندنا في الاختيار حتى لاتقع في عاقبة الخطأ؟ (امین، ۱۹۰۰: ۳۹).	ما بایست با دقت قضیه را به میزان خرد سنجیده هر یک را بهتر دیدیم پیروی نماییم تا دچار بدعاقبتی نشویم. شرع نیز طرفدار این‌گونه حق است (مهذب، ۱۳۱۸: ۳۲).	مقصود امین پرسشگری است، اما وجه سؤالی به خبری ترجمه شده و ترجمه دارای اضافاتی با توصیهٔ خود مترجم است.

جدول ۴. مفهوم وفاداری در ترجمه مهذب از منظر اسکوپوس

متن عربی	متن فارسی	تحلیل متن
إن الغربیین قد غلوا فی إباحة التکشف للنساء إلى درجة یصعب معها أن تتصون المرأة من التعرض لمثارات الشهوة، و قد تغالینا نحن فی طلب التحجب والتحرج من ظهور النساء لأعين الرجال و حرمانها من کل المزايا العقلية والأدبية، و بین هذین الطرفين وسط سنبینه -هو الحجاب الشرعی- وهو الذی أدعو إليه (امین، ۱۸۹۹: ۳۷).	-	امین به حجاب شرعی اشاره کرده، اما مقصود قدرت حاکم از کشف حجاب فراتر از آن و برداشتن حجاب کامل مانند اروپاییان است؛ از این رو، مهذب با سوداری از ترجمه این سطور خودداری کرده است.
دلّت إحصائية الطلاق عن مدينة القاهرة علی أن کل أربع زوجات یطلقن منهن ثلاث (امین، ۱۸۹۹: ۹۱).	امین آماری از تعداد طلاق در قاهره بیان کرده، اما چون ضرورتی برای ما نداشت، نقل نکردیم (مهذب، ۱۳۱۶: ۱۷۶).	از این عدم وفاداری به متن مبدأ می‌توان دریافت که هدف ترجمه، آشنایی با وضعیت زنان مصری نیست، بلکه فقط هدف توجیه و اعتبار بخشی به کشف حجاب در ایران است.
فکشف الرأس مثلا قبیح فی البلاد الشرقية؛ لأنه کان معتبرا فی العادة مخلا بالمرؤة (امین، ۱۸۹۹: ۹۹).	-	این جملات با سوداری حذف شده است؛ چون ملت‌های شرقی مانند ایران را مخاطب قرار داده است.
حتى إن السید عائشة كانت قائدة عسکر (امین، ۱۹۰۰: ۱۲).	حضرت فاطمه دختر پیامبر و زن حضرت علی علیه‌السلام با بسیاری از صحابه سخن می‌گفت (مهذب، ۱۳۱۸: ۵).	مترجم با سوداری جملات را عوض کرده است.
حيث نرى سكان الصين والهند وبلاد العرب والترک والعجم خاضعين إلى سلطة حكومة استبدادية لم تتغير عما كانت عليه من آلاف من السنين (امین، ۱۹۰۰: ۱۵).	مردم آنجا از چند هزار سال به یک حال مانده‌اند. مردم چین، هند و عرب مطیع حکومت استبدادی هستند (مهذب، ۱۳۱۸: ۱۲).	ترک و فارس در ترجمه با سوداری حذف شده، چون گفته است مردم آنجا تابع حکومت استبدادی هستند.

ادامه جدول ۴.

متن عربی	متن فارسی	تحلیل متن
أنظر إلى البلاد الشرقية تجد المرأة في رق الرجل (امین، ۱۹۰۰: ۱۵).	در ممالک استبدادی زن اسیر مرد است (مهدب، ۱۳۱۸: ۱۲).	با سوداری، بلاد شرقی به ممالک استبدادی ترجمه شده است.
إذا أرادت الحكومة أو أى فرد من الناس أن يدخل فى عمل من أعماله أو شأن من شئونه الخاصة، فإنه يشعر بنقل الضغط عليه، ويجد فى نفسه ألم الظلم (امین، ۱۹۰۰: ۲۶).	-	این جملات به دلیل اینکه حکومت استبدادی و ظلم به افراد را به تصویر می‌کشد، با سوداری در ترجمه حذف شده‌اند.
ولم يحل بهم شيء من المصائب التي يهددنا بها، أولئك الكتاب و الفقهاء من قومنا الذين أطالوا الكلام من شرح المضار التي تنتج عن إطلاق الحرية للنساء! (امین، ۱۹۰۰: ۴۱).	از ضرر و زیان‌هایی که گروهی قلم‌فرسائی نموده و ما را می‌ترسانند که در نتیجه آزادی زن روی خواهد داد، در آنجا اثری یافت نمی‌شود (مهدب، ۱۳۱۸: ۴۷).	مترجم محافظه‌کارانه، الفقهاء را در چندین مورد به گروهی ترجمه کرده است؛ زیرا در جامعه ایران فقیهان از جایگاه بالایی برخوردارند.
فقد وجد فى القرن الذى نحن فيه كثير من النساء اللاتي ارتفع شأنهن وذاع ذكرن فى جميع الممالك المتعدنة (امین، ۱۹۰۰: ۶۵).	در قرن حاضر بسیاری هستند که مقامشان ارجمند و در جمیع ممالک متمدن مشهور می‌باشند (مهدب، ۱۳۱۸: ۸۲).	مترجم در پانوشت با سوداری زنان تاریخ اسلام را نیز معرفی کرده است.
وجد بين الغربيين رجال يرون أن الملكية الخاصة هي سرقة وأن الأموال يجب أن تكون ملكا شائعا بين جميع أفراد الأمة (امین، ۱۹۰۰: ۱۰۰).	در میان مردم غرب کسانی پیدا شده‌اند که راجع به اختصاص دارائی گفتگوها کرده‌اند (مهدب، ۱۳۱۸: ۱۴۴).	امین به صورت تلمیحی به ایدئولوژی سوسیالیسم اشاره دارد و مترجم با سوداری تمایلی به بسط آن ندارد. در ترجمه جملات حذف و یا عوض شده‌اند.
وظهر فيهم من يقول بإلغاء نظام الزواج؛ حتى تكون العلاقات بين الرجل والمرأة حرة لا تخضع لنظام، ولا يحددها قانون (امین، ۱۹۰۰: ۱۰۰).	درباره زناشوئی نغمه‌ها سروده‌اند (مهدب، ۱۳۱۸: ۱۴۴).	مترجم چندین جمله عربی را در یک جمله کلی ترجمه کرده و با سوداری تمایلی به ارائه تمام آن نداشته است.

ادامه جدول ۴.

متن عربی	متن فارسی	تحلیل متن
وخرج منهم طائفة تنادی بهدم کل نظام وشرع. ولا تعترف الحكومة مهما كان شكلها بحق الوجود (امین، ۱۹۰۰: ۱۰۰).	در کار قوانین و حکومت سخن ها گفته اند (مذهب، ۱۳۱۸: ۱۴۴).	مترجم با سوداری به طور کلی سخن گفته و از ترجمه جزئیات جملات خودداری کرده است.
أحد أولاد علی رضی الله عنه تزوج بأكثر من مائة امرأة حتى التجأ والده أن ينصح الناس بالایزوجوه بناتهم (امین، ۱۹۰۰: ۸۹).	مرد به شهوت پرستی پرداخته در نهان و آشکار گریبان زن را رها نمی کرد (مذهب، ۱۳۱۸: ۱۲۵).	ترجمه با سوداری مترجم به کلی عوض شده؛ زیرا این مطلب مستند نیست.
إننا نطلب تخفيف الحجاب ورده إلى أحكام الشريعة الإسلامية لأننا نميل إلى تقليد الأمم الغربية في جميع أطوارها وعوائدها لمجرد التقليد (امین، ۱۸۹۹: ۴۶).	تخفيف حجاب را به تقلید اروپا تمنا ندارم و به مجرد فرنگی مآبی طالب رفع حجاب نیستم (مذهب، ۱۳۱۶: ۸۱).	برگشت حجاب به شریعت اسلامی در چندین مورد با سوداری مترجم حذف شده است.

۷-۱. جمع بندی گفتمانها

با بررسی و تطابق متون امین و ترجمه آنها، آنچه در وهله نخست، بسیار قابل ملاحظه است، پانوشتهای مبسوطی در ترجمه است که به چندین صفحه می رسد. موارد بسیار زیادی که در این پانوشتهها آمده سخنان پیامبر و حضرت علی (ع)، مطالبی از تفسیر صافی و تفسیر مجمع البیان، سخنان شیخ مرتضی انصاری، اشعار نظامی، مولوی و سعدی، سخنان خواجه نصیرالدین طوسی و... است که مذهب در ترجمه با ذکر این موارد به بومی سازی کتابهای امین دست زده است. وی در ترجمه، مسائل فقهی مذهب شیعه را به جای مسائل اهل سنت که در متن اصلی آمده، آورده است.

مذهب همچنین در پانوشته در چندین صفحه در زمینه تعدد زوجات، شرحی از مراسم ازدواج در دین مسیحیت و نیز ازدواج پیامبر اسلام و اسامی زوجات ایشان نوشته و شرایط طلاق در مذهب شیعه را شرح داده و در نکوهش طلاق نیز چند صفحه را به این امر اختصاص داده است. وی به صورت مبسوط رسوم برده داری در مصر قدیم، روم، یونان و غرب و سپس در اسلام و طریقه منسوخ شدن آن را بازگو کرده است؛ در صورتی که این

مطالب در متون امین یافت نمی‌شود. شرحی که مذهب در مسائل واجبات کفایی و عینی زن، مسائل نفقه و مسکن زن در پانوشت نوشته به وضوح نشانگر آشنایی مترجم با مسائل دینی است. «وفاداری در ترجمه فقط برابری در سطح زبان‌شناختی نیست، بلکه شامل شبکه پیچیده‌ای از عوامل در سطح ایدئولوژی، شیوه بیان و گفتمان است که تصمیم‌گیری در مورد آنها بر عهده مترجم است» (گنتزler، ۱۳۹۲: ۹۷).

با این تفاسیر مذهب متنی فراتر از ترجمه و چه بسا تألیف متن دیگری را ارائه داده است. وی سعی کرده در ترجمه، ایدئولوژی حاکم در مورد مسئله حجاب؛ یعنی کشف حجاب را به مخاطبان ایرانی القا کند؛ زیرا «گویندگان قادرند بر مدل‌های ذهنی، دانش، نگرش‌ها و بر ایدئولوژی‌های دریافت‌کنندگان تأثیر بگذارند و به طور غیرمستقیم اعمال آتی آنان را نیز کنترل کنند. کنترلی که به واسطه ذهن‌ها بر اعمال سایرین اعمال می‌شود، صورت غایی قدرت است» (ون‌دایک، ۱۳۹۴: ۱۲۸).

مذهب در چند مورد به صورت درون متنی در مورد پوشاندن صورت و دو دست زن به بیان مطالبی از کتب و مباحث شیعی پرداخته است؛ در صورتی که باید این مطالب در پانوشت ذکر شود. در ترجمه، افراد شیعی در مقابل افراد اهل سنت به عنوان گروه‌های خودی و غیرخودی تعیین شده است. از این رو، مترجم با تأکید و بیان مسائل خودی، درصدد انکار و یا تعدیل و یا حتی حذف مسائل غیرخودی است:

«مصنف این کتاب را برای مردم مصر که بیشتر پیرو مذهب شافعی و حنفی هستند، نوشته و به این سبب چیزی از فرمایشات ائمه هدی و سخن علمای مذهب اثنی عشری که پیشوایان ما هستند، نقل ننموده و ما برای اطلاع عامه فرمایشات آنها را می‌نویسیم.»

(مذهب، ۱۳۱۶: ۶۸)

بنا بر قانون اسکوپوس، انسجام درون متنی این ترجمه قابل قبول است؛ زیرا که گیرندگان متن هدف، می‌توانند متن مقصد را درک کرده و آن را با موقعیت و فرهنگ ارتباطی خود هماهنگ سازند. از آنجا که مخاطبان متن مبدأ و مخاطبان متن مقصد به فرهنگ‌ها و زبان‌های مختلف تعلق دارند، مترجم نیز همان مقدار و همان نوع اطلاعاتی را

که در متن منبع ارائه شده، ارائه نداده و این اطلاعات در فرهنگ مقصد، لزوماً مشابه فرهنگ مبدأ نیست.

۸. بحث و نتیجه‌گیری

انتخاب کتاب‌های قاسم امین و ارائه ترجمه‌ای سودار و نشاندار توسط مهذب بیش از هر چیز بی‌طرفی و وفاداری مترجم به متن مبدأ را به چالش می‌کشد و بر کنشگری مترجم و دادن نقش واسطه‌ای سودار به او صحنه می‌گذارد. علاوه بر این، انتخاب مهذب برای این ترجمه، نشانگر توجه رضاخان به نقش سیاسی، اجتماعی و فرهنگی مترجم در جامعه و نیز تأثیر بازتولید سودار افکار قاسم امین از طریق این ترجمه‌ها در جامعه آن زمان ایران است. از این رو، ترجمه آثار امین در ایران، از موضع قدرت و به هدف مشروعیت‌بخشی به قانون کشف حجاب و نیز همراه ساختن جامعه با اهداف مدرنیستی رضاخان در ایجاد صورت‌بندی جدیدی از حجاب و در راستای اعتباربخشی به مطلوب قدرت صورت پذیرفته است. قدرت و ایدئولوژی به وضوح در ترجمه این دو اثر به عنوان کنش/پرکسیس باز تولید شده است.

در سطح زبانی و معنایی، مترجم با استفاده از ساختارهای گرامری-معنایی، درصد انتقال سودار مفاهیم برآمده است. نشاننداری زبانی در ترجمه‌های آثار امین درصد صورت‌بندی مؤلفه‌های اراده معطوف به ایدئولوژی قدرت حاکم بوده است؛ از این رو، ایدئولوژی حاکم، بنابر هدف سفارش‌دهنده ترجمه در اغلب صورت‌بندی‌های زبانی عینیت یافته است تا چهارچوب ویژه‌ای را بر نگرش مخاطبان در مورد مسائل مطرح شده اعمال کند و به هژمونی اراده قدرت بینجامد.

مترجم به قصد مقبولیت و پذیرش ترجمه در فرهنگ مقصد به بومی‌سازی ترجمه دست زده و کوشیده است تا با افزوده‌هایی در ترجمه، آن را بنا بر هدف مطلوب قدرت ارائه دهد.

دانش مهذب و رویکرد وی در ترجمه آثار امین، تحت تأثیر قدرت و ایدئولوژی حاکم بر سپهر سیاسی-اجتماعی آن روزگار ایران بوده و این مسئله در دو لایه نشاننداری و سوداری در متن مقصد از یک سو و حذف و اضافات و عدم وفاداری مترجم به متن مبدأ از سوی دیگر، بازنمایی شده است. از این رو، در ترجمه‌ها، اطلاعات مرجح و در خدمت

منافع قدرت، مورد تأکید قرار گرفته و بزرگ‌نمایی شده است، اما در مورد اطلاعات غیرمرجح، تعدیل و در مواردی حذف صورت گرفته است.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Akram Madani		https://orcid.org/0000-0002-8066-1348
Sa'dollah Homayouni		https://orcid.org/0000-0001-7042-9468
Masoud Fekri		https://orcid.org/0000-0002-2047-3003
Javad Asghari		https://orcid.org/0000-0002-1613-7736

منابع

- اتحادیه، منصوره و همکاران. (۱۳۹۰). *زن در تاریخ ایران معاصر: از انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی*. تهران: انتشارات کویر.
- آمین، قاسم. (۱۸۹۹). *تحریر المرأة*. القاهرة: المجلس الأعلى للثقافة.
- _____ (۱۹۰۰). *المرأة الجديدة*. القاهرة: مؤسسة هنداوی للتعليم والثقافة.
- _____ (۱۳۱۸). *زن امروز*. ترجمه احمد مهذب. تهران: چاپخانه مرکزی.
- _____ (۱۳۱۶). *زن و آزادی*. ترجمه احمد مهذب. تهران: چاپخانه مرکزی.
- آشتیانی، یوسف. (۱۳۱۸). *تربیت نسوان*. تبریز: نشر معارف.
- شریعتی، علی. (۱۳۷۶). *زن، مجموعه آثار ۲۱*. چاپ نهم. تهران: انتشارات چاپخش.
- صادقی، فاطمه. (۱۳۹۲). *کشف حجاب، بازخوانی یک مداخله مدرن*. تهران: انتشارات نگاه معاصر.
- صلاح، مهدی. (۱۳۸۴). *کشف حجاب: زمینه‌ها، واکنش‌ها و پیامدها*. تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.
- عاقلی، باقر. (۱۳۸۰). *شرح حال رجال سیاسی و نظامی معاصر ایران*. جلد سوم. چاپ دوم. تهران: انتشارات نامک.
- عمار، محمد. (۱۹۷۶). *الأعمال الكاملة لقاسم أمين*. بیروت: المؤسسة العربية.

گنتزler، ادوین. (۱۳۹۲). ترجمه و قدرت. ترجمه سید محمد کریمی بهبهانی. چاپ دوم. تهران: انتشارات قطره.

نجفی گیلانی، شیخ یوسف. (۱۳۰۷). وسیله العفایف یا طومار عفت. رشت: نشر فردوس.
ون دایک، تون ای. (۱۳۸۷). مطالعاتی در تحلیل گفتمان از دستور متن تا گفتمان کاوی انتقادی، مترجمان: پیروز ایزدی و دیگران. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه.

_____ (۱۳۹۴). ایدئولوژی و گفتمان. ترجمه محسن نوبخت. تهران: انتشارات سیاهرود.

_____ (۱۳۹۴). تحلیل متن و گفتمان. ترجمه پیمان کی فرخی. آبادان: انتشارات پرسش.

_____ (۱۴۰۰). جامعه و گفتمان. ترجمه طاهر اصغرپور. تهران: انتشارات نگاه معاصر.

_____ (۱۴۰۰). گفتمان و بافت. ترجمه عادل نورزاده. تهران: انتشارات نگاه معاصر.

مجمع الفكر الإسلامی. (۱۳۷۹). موسوعه مؤلفی الإمامیه. الجزء الثالث. قم: مطبعة شریعت.
عقیقی بخشایشی، عبدالرحیم. (۱۳۷۵). مفاخر آذربایجان. جلد سوم. تبریز: نشر آذربایجان.

English References

Reib, K. & Hans J. V. (1984/2013). Towards a General Theory of Translational Action: Skopos Theory Explained. Translated by Christiane Nord. New York: Routledge.

Translated References to English

Aghighi Bakhshayeshi, A. (1996). *Distinguished Figures of Azerbaijan*. Vol. 3. Tabriz: Azerbaijan Publications. [In Persian]

Aghili, B. (2001). *Biographies of Contemporary Political and Military Figures of Iran*. Vol. 3. 2nd ed. Tehran: Namak Publications. [In Persian]

Amara, M. (1976). *The Complete works of Qasim Amin*. Beirut: Al-Arabiya Foundation. [In Arabic]

Amin, Q. (1937). *Women and Freedom*, translated by Ahmad Mohazab. Tehran: Central Press. [In Persian]

_____. (1939). *The Modern Woman*, translated by Ahmad Mohazab. Tehran: Central Press. [In Persian]

_____. (1899). *Tahrir al-Maraa*. Cairo: Supreme Council of Culture. [In Arabic]

_____. (1900). *Al-maraa al-jadidat*. Cairo: Hindawi Foundation for Education and Culture. [In Arabic]

- Ashtiani, Y. (1940). *The Education of Women*. Tabriz: Ma'arif Publishing. [In Persian]
- Ettehadieh, M., et al. (2011). *Women in Contemporary Iranian History: From the Constitutional Revolution to the Islamic Revolution*. Tehran: Kavir Publications. [In Persian]
- Gentzler, E. (2013). *Translation and Power, translated by Seyed Mohammad Karimi Behbahani*. 2nd ed. Tehran: Ghatreh Publications. [In Persian]
- Majma' al-Fikr al-Islami. (2000). *Encyclopedia of Imami Authors*. Vol. 3. Qom: Shariat Press. [In Arabic]
- Najafi Gilani, Sh. Y. (1928). *Vasila al-Afaf or The Charter of Chastity*. Rasht: Ferdows Publications. [In Persian]
- Sadeghi, F. (2013). *Unveiling: Re-reading a Modern Intervention*. Tehran: Negah Moaser Publications. [In Persian]
- Salah, M. (2005). *Unveiling: Contexts, Reactions, and Consequences*. Tehran: Institute for Political Studies and Research. [In Persian]
- Shariati, A. (1997). *Woman: Collection of works 21*. 9th edition. Tehran: Chapakhsh Publications. [In Persian]
- Van Dijk, Th. E. (2005). *Studies in discourse analysis from text grammar to critical discourse analysis*, Translators: Pirouz Izadi and others. Tehran: Center for Media Studies and Research. [In Persian]
- _____. (2015). *Analysis of text and discourse*, translation: Peyman Keyfarokhi. Abadan: Porsesh Publications. [In Persian]
- _____. (2015). *Ideology and discourse*, translation: Mohsen Nobakht. Tehran: Siahroud Publications. [In Persian]
- _____. (2021). *Discourse and context*, translation: Adel Noorzadeh. Tehran: Negahe Mo'aser Publications. [In Persian]
- _____. (2021). *Society and Discourse*, translated by: Taher Asgharpour. Tehran: Negahe Mo'aser Publications. [In Persian]

استناد به این مقاله: مدنی، اکرم، همایونی، سعدالله، فکری، مسعود و اصغری، جواد. (۱۴۰۳). قدرت و کنش ترجمه‌ای؛ واکاوی انتقادی بازتولید افکار قاسم امین در دیالکتیک محصول-کنش. *دوفصلنامه پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی*، ۱۴ (۳۱)، ۳۶۲-۳۳۳. doi: 10.22054/rctall.2025.82835.1761

Translation Researches in the Arabic Language and Literature is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.